

МЕРОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Рец. на кн. :

Материнська О.В. Меронімічні відношення в лексичній системі німецької та англійської мов : [монографія]. – Донецьк : Донбас, 2012. – 360 с. (Типологічні, зіставні, діяхронічні дослідження : Т. 8).

Дослідження лексичної семантики на сьогодні залишається одним з актуальних напрямків лінгвістичних досліджень, який оновлюється та поповнюється додатковими вимірами, параметрами розгляду семантичної структури слова¹. Існує багато сучасних праць, що присвячені зіставному та типологічному опису певних лексичних і словотворчих класів, наприклад, рефлексивних, деномінальних дієслів, реципроків,² тематичних груп іменників: термінів спорідненості, фітонімів, найменувань будівель³ та ін.

Система меронімів є ієрархічно організованою частиною базового лексикону, що ґрунтується на одному з основних типів відношень у мовній та позамовній дійсності: співвідношенні між частиною та цілим. Меронімія належить до базових механізмів мислення людини, що дозволяють їй категоризувати навколишній світ.

Актуальність дослідження системи меронімів пояснюється тим фактом, що ця лексична підсистема може виступати моделлю для вивчення закономірностей семантичного розвитку лексичної системи в цілому та тим фактом, що меронімія як важливий тип таксономічних відношень у мові ще ніколи не була предметом лінгвістичної розвідки на матеріалі німецької та англійської мов, меронімі ніколи не розглядалися як окрема лексична підсистема.

Основною метою пропонованої студії є дослідження структурно-семантичних особливостей меронімів у німецькій та англійській мовах.

Досліджуваний мовний матеріал є солідним за своїм обсягом, досліджено в цілому 6618 лексичних одиниць, 12189 ЛСВ. ґрунтовно описано структуру та семантику 4730 лексем (6098 ЛСВ) у німецькій та 1888 лексем (6091 ЛСВ) в англійській мовах. Очевидним є більший обсяг досліджуваного корпусу меронімів у німецькій мові, оскільки у ній спостерігається значна кількість детермінативних дво- та трикомпонентних меронімів-комполітів, яким в англійській мові часто відповідають описові словосполучення. В англійській мові авторкою зафіксовано найвищий рівень полісемії досліджуваних лексичних одиниць.

До системи меронімів належать тематичні групи конкретної лексики: соматизми, найменування частин артефактів, частин неживої природи, частин рослин тощо та тематичні групи, що поєднують конкретну та абстрактну лексику: темпоральні, локативні, квантитативні мероніми та ін. Соматизми були розглянуті авторкою у зіставному та типологічному аспектах та описані на матеріалі 11 мов у монографії «Типологія найменувань частин тіла»⁴. У рецензованій монографії до розгляду найменувань частин тіла людини долучаються найменування частин тіла тварини. Соматизми в ній вивчено зовсім за іншою моделлю та за

¹ Brown, C.H. Lexical typology from an anthropological point of view / Cecil H. Brown // Language typology and language universals / Sprachtypologie und sprachliche Universalien. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2001. – V. 2. – Pp. 1178-1190; Croft, W. Typology and Universals / William Croft. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 311 p.; Goddard, C. Introducing Lexical Primitives / Cliff Goddard, Anna Wierzbicka // Semantics and lexical universals. Theory and empirical findings. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamin's publishing company, 1994. – 512 pp. (Studies in language companion series (SLCS) : 25).

² Басиров, Ш.Р. Типологія дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах / Ш. Р. Басиров. – Донецьк : ДонУ, 2004. – 333 с. (Типологічні, зіставні, діяхронічні дослідження. – Т. 1.); Geniušiene, Emma Š. The Typology of Reflexives / E. Geniušiene. – Berlin ; New-York ; Amsterdam : Mouton de Gruyter, 1987. – 435 pp. (Empirical Approaches to Language Typology : 2); Kaliuščenko, V. Typologie denominaler Verben / Vladimir D. Kaliuščenko. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – 253 S. (Linguistische Arbeiten : 419); Nedjalkov, V.P. Reciprocal Constructions / Vladimir P. Nedjalkov. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. – Vol. 1. – 451 pp. ; V2. – 884 pp. ; V3. – 1543 pp. ; V4. – 2115 pp. ; V5. – 2223 pp.

³ Ніколаєва, Л.Б. Типологія термінів спорідненості / Л. Б. Ніколаєва. – Донецьк : ДонУ, 2006. – 255 с. (Типологічні, зіставні, діяхронічні дослідження. – Т. 3.); Панасенко Н.И. Фитонимическая лексика в системе романских, германских и славянских языков (опыт ономастического и когнитивного анализа / Панасенко Н. И. – Черкасы : Брама-Украина, 2010. – 452 с. Просалова, Я.В. Найменування житлових та сільськогосподарських будівель у різноструктурних мовах : автореферат дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.1 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Ярослава Володимирівна Просалова. – Донецьк : ДонУ, 2012. – 22 с.

⁴ Материнська, О.В. Типологія найменувань частин тіла : Монографія / О. В. Материнська. – Донецьк : ДонУ, 2009. – 295 с. – (Типологічні, зіставні, діяхронічні дослідження; Т. 5); Materynska, O. Typologie der Körperteilbenennungen / Olena Materynska [A. Kaṭny, K. Lukas, C. Schatte (Hgg.)]. – Frankfurt am Main ; Berlin ; Bern ; Bruxelles ; New-York ; Oxford ; Warszawa ; Wien : Peter Lang, 2012. – 246 S. (Danziger Beiträge zur Germanistik ; Bd. 41).

іншими параметрами, ніж у згаданій попередній монографії, яка втім є важливою віхою на шляху їхнього системного дослідження.

Ретельність опису емпіричного матеріалу, унаочнення отриманих даних за допомогою кількісного аналізу, таблиць, індексу полісемії дозволяють авторці об'єктивно та всебічно розглянути отримані результати у мовах, що зіставляються, виокремити універсальні та специфічні риси у їхній структурній та семантичній організації. Стиль викладення основних результатів розвідки є лаконічним та прозорим, легким для сприйняття, всі зафіксовані мовні факти отримують інтерпретацію, супроводжуються пошуком причин їхнього виникнення.

Важливим аспектом роботи є сприйняття та розгляд системи меронімів та явища меронімії як семантичного інструмента, за допомогою якого у мові розвиваються полісемічні відношення, який виконує в ній інтегровальну функцію.

Авторкою рецензованої монографії розроблено чітку схему дослідження структурно-семантичних особливостей меронімів, яка передбачає виявлення переліку їхніх семантичних ознак, визначення їхніх структурних типів та моделей, семантичних типів (наприклад, партитивні, локативні, агентивні семантичні типи меронімів-комполітів), моделей формування переносних значень на основі метафори та метонімії, виявлення продуктивності мотиваційних основ меронімів-комполітів, можливостей їхньої сполучуваності, встановлення особливостей сприйняття та сегментації цілого носіями німецької та англійської мов.

Новим у цій студії постає і спосіб досягнення поставленої мети, оскільки розкриття природи явища меронімії відбувається саме через пошук перетинів між їхньою структурною та семантичною організацією та ґрунтується на встановленні логічного підґрунтя цих відношень та його реалізації мовними засобами. Монографія складається з Передмови, Вступу, чотирьох розділів та Загальних висновків.

Вступ до монографії визначає її цілі та завдання, у центрі уваги опиняються проблеми зіставного дослідження лексичної семантики, визначається місце відношення меронімії серед інших типів семантичних відношень у лексичному складі мови, акцентується увага на важливості вивчення розвитку полісемії меронімів для виявлення закономірностей семантичної організації лексичних одиниць у досліджуваних мовах в цілому.

Теоретична база дослідження налічує понад 495 позицій, з яких 265 позицій є видання іноземними мовами безпосередньо за проблемою дослідження, що містять також багато важливих монографічних досліджень, простежують повністю періодичні видання, у яких публікувалися дослідження щодо меронімічних відношень, наприклад, у психолінгвістичному ракурсі тощо.

У першому розділі монографії «Принципи системного дослідження структурно-семантичних властивостей меронімів у німецькій та англійській мовах», який містить огляд сучасного стану дослідження проблеми співвідношень між частиною та цілим у лінгвістиці, визначається зміст понять *меронім*, *партонім*, формується термінологічний апарат роботи, висвітлюється таксономічний тип ієрархічних відношень у лексиці, розглядаються роль відношення меронімії як логіко-кваліфікаційного засобу організації лексичної системи мови, логічні закономірності побудови відношення меронімії у межах аксіом, які були сформульовані формальною логікою, а саме мереологією, призначенням якої є вивчення та логічне обґрунтування співвідношень між частиною та цілим.

У розділі висвітлюється філософське обґрунтування відношень між частиною та цілим у традиційних мереологічних системах, описуються лінгвістичні класифікації відношень меронімії. Значну увагу приділено концептуалізації відношень між частиною та цілим носіями німецької та англійської мов. Розділ вміщує опис конкретних критеріїв визначення семантичних типів меронімів, розгляд можливостей їх тематичної класифікації з урахуванням надбань системного дослідження вокабуляру німецької та англійської мов.

Використання формул тлумачення та набір семантичних ролей для опису семантики меронімів-комполітів описується на підставі сучасного підходу до аналізу структурної організації складних лексичних одиниць.

Виявлено фактори, що впливають на реалізацію словотворчого та семантичного потенціалу меронімів, описано основні особливості моделей метафоричних та метонімічних переносів у процесі розвитку їхньої полісемії, хоча, можливо, варто було б більше уваги зосередити на зіставному описі особливостей сформованої словотворчої системи досліджуваних мов.

Другий розділ монографії «Структурно-семантичні характеристики меронімів на позначення частин конкретного цілого у німецькій та англійській мовах» присвячено зіставному дослідженню структури та семантики найменувань частин живої природи, а саме меронімів на позначення частин живої природи, істот (соматизмів), найменувань частин живої природи, неістот (найменування частин рослин).

Виявлено структурно-семантичні особливості найменувань частин неживої природи, меронімів на позначення частин артефактів, меронімів на позначення частин сукупностей у німецькій та англійській мовах.

Аналіз структурних моделей утворення меронімів на позначення частин конкретних предметів охоплює різновиди морфологічного словотворення (експліцитної та імпліцитної деривації) та морфологічно-синтаксичного словотворення (переважно детермінативні дво- та трикомпонентні композити), семантичні типи детермінативних меронімів-комполітів визначено за допомогою формул тлумачення та трансформаційного методу.

У третьому розділі роботи «Структурно-семантичні характеристики меронімів – частин конкретного та абстрактного цілого в німецькій та англійській мовах» розглянуто структуру та семантику найменувань поняття «частина», найменувань квантитативних, локативних та темпоральних меронімів, меронімів на позначення частин процесів, описано їхні структурно-семантичні властивості за моделлю,

представленою у другому розділі монографії. На відміну від меронімів, що мають переважно конкретні значення, значна частина меронімів, досліджуваних в межах тематичних груп, представлених у цьому розділі розвиває абстрактні переносні значення, що свідчить про те, що відношення меронімії є також одним з базових механізмів абстрактного мислення людини і потребує вивчення його реалізації мовними засобами.

Четвертий розділ монографії «Системні зв'язки у меронімічній лексиці» присвячено визначенню внутрішньосистемних корелятивних відношень у системі меронімів, дослідженню сітки семантичних переходів із однієї тематичної групи меронімів до іншої у процесі розвитку їхньої полісемії, встановленню їхнього словотворчого потенціалу та виявленню продуктивності конкретних моделей їхньої структурної та семантичної організації у зіставному аспекті в німецькій та англійській мовах, комплексному дослідженню закономірностей семантичного розвитку меронімічної лексики, опозиційних відношень при розподілі за базовими семантичними ознаками, підведенню підсумків проведеного в другому та третьому розділах деталізованого аналізу їхніх структурно-семантичних особливостей.

Монографія завершується **Висновками**, які узагальнюють отримані у процесі дослідження результати. Про базовість семантичного відношення між частиною та цілим у мові свідчить система регулярних моделей метафоричних та метонімічних переносів у процесі розвитку полісемії меронімів, їх утворенні (оскільки значна їх частина є лексикалізованими одиницями). Такі переноси мають антропоморфний характер та свідчать про категоризацію дійсності людиною через призму свого власного сприйняття, отже можна стверджувати, що вся система семантичних взаємовідношень меронімів є наслідком антропоцентричного характеру пізнавальної діяльності людини.

У системі меронімів спостерігаються корелятивні відношення між їхньою структурною та семантичною організацією. Експліцитний спосіб вираження найменування частини у назві цілого, як правило, є характерним для партитивного та орнативного семантичних типів меронімів, які є дво- та трикомпонентними детермінативними композитами. Імплицитний спосіб вираження цілого та його характеристик у назві частини залежить від комбінації семантичних ознак у її значенні. Попри універсальність семантичного відношення між частиною та цілим навіть близькоспоріднені мови (у цьому випадку німецька та англійська мови) засвідчують відмінності його реалізації словотворчими засобами та засобами розвитку полісемії. Певні відмінності пояснюються специфікою будови досліджуваних мов, важливим фактором є також вплив національно-культурної специфіки на формування моделей конкретних структурних та семантичних типів меронімів.

Монографію завершують Перелік таблиць, Іменний та Предметний покажчики, які сприяють швидкій орієнтації у викладеному матеріалі.

У монографії зазначено, які групи меронімів є найбільш важливими та системоутворювальними, наприклад, до них належать соматизми, позначення частин рослин та ін., але слід було б також визначити центр та периферію системи меронімів та зіставити відповідні отримані дані за допомогою діаграм, а не кількісних підрахунків у таблицях роботи.

Зазначені у рецензії пропозиції не впливають на загальну високу оцінку цієї самостійної, оригінальної та певною мірою новаторської розвідки, яка вирішальним фактором опису лексичної семантики висуває саме системний опис семантичних та структурних відношень, визначення їхнього корелятивного характеру.

Микола Гамзюк (Київ, Україна)

Надійшла до редакції 27 вересня 2012 року.

ЛЮДИНА – КУЛЬТУРА – ВСЕСВІТ

Рец. на кн. :

Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. / В. М. Манакін. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 288 с. – (Серія «Альма-матер»).

Рецензована праця має на меті вироблення в студентів, які вивчають іноземні мови, соціальні комунікації, менеджмент, міжнародні відносини, туризм, соціальну психологію, історію, культурологію, а також в тих, хто працює у сфері міжнародних і міжкультурних контактів або планує пов'язати із цим своє життя, вміння коректно, правильно, досконало висловлюватися в межах різних національних і лінгвокультурних спільнот, не тільки слухати, але й чути співрозмовника, розуміючи й інтерпретуючи ті специфічні мисли, які він прагне зреалізувати своєю комунікативною поведінкою.

Актуальність і значущість цього навчального посібника зумовлена самим фактом того, що попри активний розвиток глобалізаційних процесів, що є домінантою сьогоднішньої і які не обійшли й Україну, котра прагне стати рівноцінним учасником загальноєвропейських і світових політичних і культурних рухів, навчальна література такого типу в українському освітньому просторі, що, власне, була б довідником з теоретичних питань міжкультурної комунікації і водночас практичним посібником-рекомендацією щодо коректної, толерантної поведінки в певній ситуації спілкування, відсутня (пор., у Росії над цією проблемою працюють Г. Гачев, Т. Грушевицька, Д. Гудков, Е. Дубенець, О. Корнілов, С. Тер-Мінасова, В. Шагаль, у Білорусії – В. Маслова, Н. Мечковська, у США – Н. Бонвіллан, Д. Бюллер, Я. Кім, М. Клін, Дж. Ньюліп, Е. Холл М. Холл, а в Україні маємо лише перші нароби з окремих аспектів цієї проблематики у Ф. Бацевича, П. Донця,